

négyszemközt

A szakma hosszútávfutói

Beszélgetés Csányi Árpáddal

A tervezők a színházi szakma „hosszútávfutói”. Míg a színész és a rendező nevét olykor már főiskolás korától „jegyzik”, és egy kiugrásával egy csapásra az élvonalba kerülhet, addig a díszlet- és jelmeztervezők többsége csak hosszú évek munkájával válhat elismertté. Csányi Árpád is több évi vidéki munkálkodás után lépett elő „az ismeretlenség homályából”. 1954-ben végezte el az Ipar-művészeti Főiskola színházi szakát, majd két évig a Fővárosi Operettszínház díszlettervezője volt, ezután Debrecenbe szerződött.

– Vajon miért ment vidékre?

– Velem is ugyanaz történt, mint általában azokkal a végzős fiatalokkal, akik pesti szerződést kaptak. Pesti színháznál nem lehet arra számítani, hogy fiatal tervezőként azonnal sok és nagy feladatot kapjon az ember. A főiskolán a tervező megtanulja az alapismereteket, de művészé érne igazán csak feladatokon lehet. Operettszínházi éveim alatt két önálló tervezési feladatom volt, egyébként inkább szcenikus vagy asszisztensi munkát végeztem. Úgy gondoltam, többre vagyok képes, és sokat kell önállóan dolgoznom ahhoz, hogy a szakmát megtanuljam.

– Hogyan váltotta be reményeit a Csokonai Színház? Mely tervezéseire emlékszik vissza a legszívesebben? Miért?

– A Csokonai Színház igazán jó iskolának bizonyult. Azt mondják, mélyvízbe dobva tanul meg az ember úszni. Számomra a debreceni színház volt a mélyvíz. A három tagozatú színházban próza, opera, operett állandóan egymás mellett van műsoron, és kamaraszínház is működik, így a különböző műfajok és a nagy bemutatás szám minőségileg, mennyiségileg egyaránt elegendő feladatot nyújtott. Az első évben nyolc darabot terveztem, közöttük Goldoni *Két úr szolgáját* és Verdi *Otelloját*. Arra, hogy mi volt a legkedvesebb feladatom, nagyon nehéz válaszolni, hiszen a tizenkét év alatt körülbelül száz darab díszletét terveztem a Csokonai Színház színpadára. Volt köztük jó és kevésbé jó, de fejlődésem szempontjából mindegyik jelentett valamit számomra, mind saját gyermekem. Egy-

kettőt azért tán mégis megemlítenék: *III. Richárd*, *Ahogy tetszik*, *Tévedések vígjátéka*, *Macbeth*, *Carmen*, *Fidelio*, *A köpeny*, *Aida*, *A szecsuanai jólélek*, *Bánk bán*, *Az öreg hölgy látogatása*, *Sirály*.

– Debreceni éve alatt is gyakran tervezett más, olykor fővárosi színházakban is. Mi hozta a fordulatot pályáján? Hogyan került a Nemzeti Színházhoz?

– Más vidéki színházak mellett néha az Egyetemi Színpadnak dolgoztam. A *Sirály* debreceni bemutatója után tette fel Both Béla a kérdést, hogy nem szerződnek-e a Nemzeti Színházhoz. A következő évben vendégként H. Barta Lajos *Kiáltás* és Komlós *Az Édent bezárták* című darabját terveztem a Nemzeti Színháznak. Gondolom, munkámmal meg voltak elégedve, mert a következő évben leszerződtek.

– A díszlet- és jelmeztervező a színházi alkotó kollektíva egyik tagja. Az adott mű, a szerző, a rendező és a konkrét színpad igényeinek, illetve adottságainak alárendelve kell dolgoznia. Hogyan egyeztethető össze ez a sokféle „determináltság” az önálló alkotómunkával? Hol kezdődik és hol végződik az egyéni intuíció szerepe a díszletek megtervezésénél?

– Alkalmazott művészetben mindig probléma az alá- vagy mellérendelt viszony, de csak azért, mert általában nem ismerik fel, hogy az alkalmazott művészetek is önálló alkotóművészetek. Ha egy szobrász egy adott térre szobrot, ha egy festő egy épületre mozaikot vagy freskót tervez, ha egy grafikus egy könyvhöz illusztrációt készít vagy fedőlapot tervez, tulajdonképpen alkalmazott művészi tevékenységet folytat. De úgy érzem, hogy akármennyire kötődik is a térhez, az épülethez, az illusztrálandó könyvhöz, mégis alkotóművészi tevékenységet folytat. A díszlettervezőnél, mivel egy alkotó kollektíva tagja, csak annyi a különbség más alkalmazott művészi tevékenységet folytató művészekkel szemben, hogy munkájában több tényezővel kell számolnia, és nehezebb meghatározni, hogy hol kezdődik vagy hol végződik az egyéni alkotó tevékenység. Ezt még az is befolyásolja, hogy hogyan áll össze egy-egy produkció alkotó kollektívája. A tervező már akkor elkezd dolgozni, mikor elolvassa a darabot. Van egy impressziója, amit papírra vet, bemutat a rendezőnek. Hogy mennyire találkoznak az elképzelések, az nagyon változó; van, amikor az első koncepció marad, és van, amikor több változat követi az elsőt, mert még a rendelkezőpróbákon is változhat a díszlet. A színészeknek

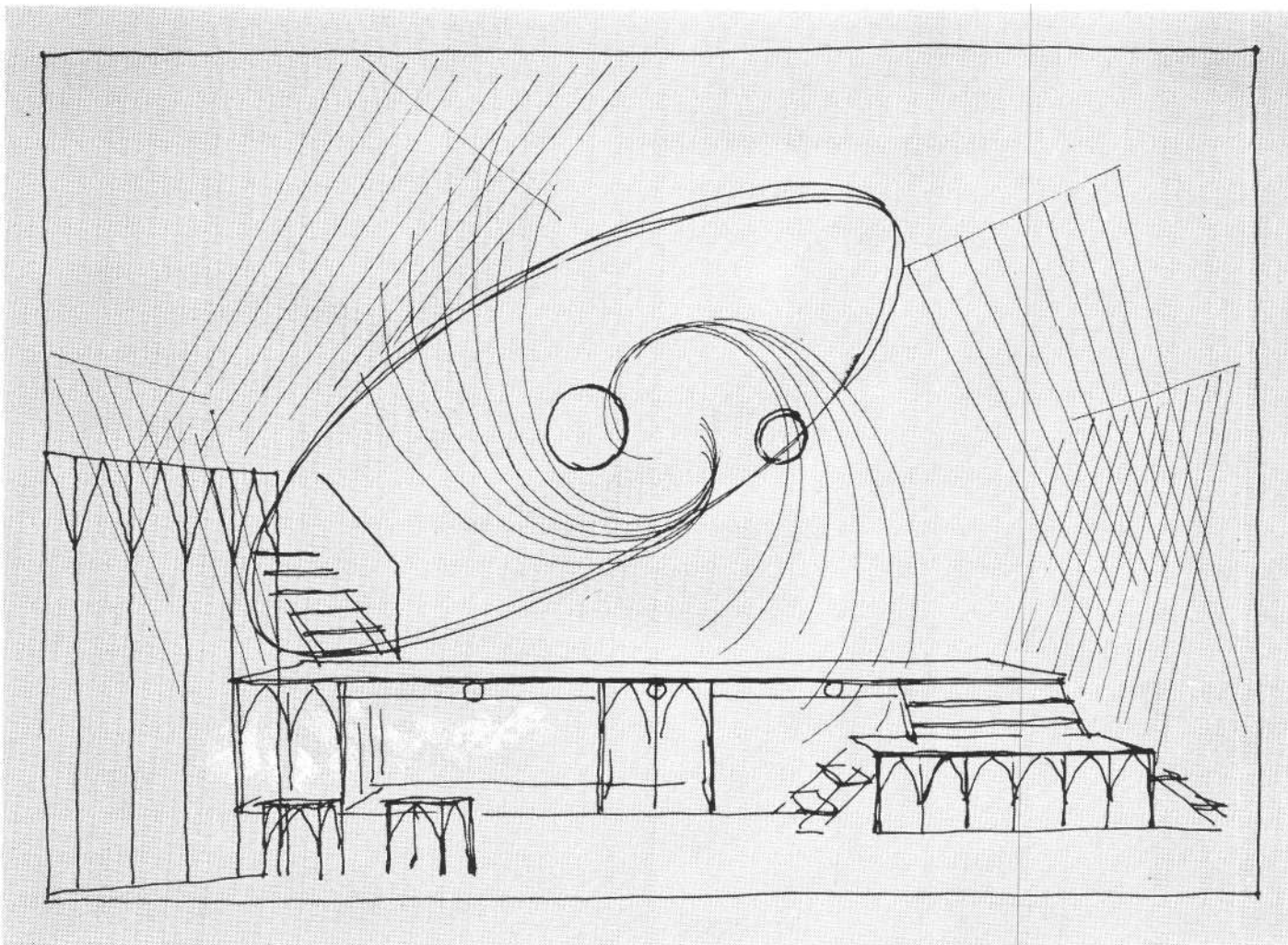
is vannak észrevételei, kívánságai, melyeket figyelembe kell venni, hiszen díszletelemekkel, tárgyakkal vannak a színpadon körülveve, ezeknek pedig segítenők kell munkájukat. Nem mindegy, hogy tudják-e használni azokat, hogy segítség-e számukra egy-egy elem avagy akadály. Ezen kívül vannak még olyan objektív tényezők, mint a színpad adottságai, műszaki lehetőségei, a kivitelező műhelyek, műtermek kapacitása, az ettől függő elkészülési idő, és a rendelkezésre álló pénz. Ezek a tényezők azok, amelyekkel már a munka lelegején számolni kell. A tervező alkotótevékenységét a színházi produkcióban nehéz körülhatárolni, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy minden, ami a színpadon van, vagy ami ott történik, az a rendező akaratából van és történik. Ám, ahogy a színész alkotóművészi tevékenységének alkotó jellege nem vitatható, úgy a tervezőnél sem kétes, hogy ő a látvány képzőművészeti alkotója.

– Véleménye szerint milyen az ideális kapcsolat a tervező és a rendező között?

– Az előző kérdésre adott feleletemben mondtam, hogy a produkció első-számú létrehozója a rendező. A rendező és a tervező munkája erősen összefügg a produkcióban. A tervezőnek azon kívül, hogy tudnia kell, milyen szellemben, felfogásban készül az előadás, tudnia kell minden olyan tárgyról, eszközről is, melyre az előadásban szükség van. Ez kiderül részben már a szöveggel elolvasásakor, de a rendezői felfogástól függően változhat is, és minden színpadra kerülő elem szoros része kell hogy legyen a kép egészének. A tervezőnek minden olyan dolgról, ami a színpadképet alakíthatja, befolyásolhatja, tudni kell, ez pedig csak egy nagyon szoros rendező-tervező kapcsolat esetén jöhet létre.

– Az ön utóbbi években tervezett díszleteinek többsége térszínpadra készült. Ez a mindenkori rendező elképzelése szerint alakult ki, vagy az ön egyéni koncepciójának eredménye?

– Azt hiszem, ez elsősorban az egyetemessé színházi kultúra fejlődéséből ered. Az egész világon egyre inkább tért hódít a térszínpad, olyannyira, hogy az újonnan épülő színházakat az építészek már úgy tervezik, hogy alkalomadtán a színház egy térszínpadot körülvevő színházzá alakítható. A görög, a római színház, a commedia dell'arte színpada, a középkori angol színházak is térszínpadok voltak, ahol a játék, a gondolat és a színész elhithető ereje volt a lényeg. A barokk színház

Csányi Árpád díszletterve Maróti Lajos Az utolsó utáni éjszaka című drámájához (Nemzeti Színház)

eredménye a kukucskáló színpad, a bombasztikus díszlet, mely nem mindig tud helyet adni a gondolatnak, a színész varázslatának. A ma embere igényli a tiszta, egyszerű formákat: a színpadon is csak az legyen, ami a hangulatot megteremti, és ami a gondolat kifejezéséhez szükséges. Csak térszínpadon lehet mellőzni mindazt, ami nem kell, ami elvonhatja a figyelmet. Tulajdonképpen ezekre a díszletekre nem is mondhatjuk, hogy térszín-padok, inkább azt, hogy térszínpad hatású funkcionális játékterek, melyeket a rendező egy-egy jó elem vagy rekvizit alkalmazásával jól használhat, és így egy-egy kisebb elem, egy-egy rekvizit realitássá válhat. A szokványos díszlet helyébe hangulatkeltő elemek lépnek és meghatározzák az előadás szellemét, stílusát.

Vannak-e a mai színházi képzőművészetben körülhatárolható irányzatok (például festészeti és építészeti stílus), és ha igen, melyek ezek?

- Vannak, de nem tudom, hogy körülhatárolhatók-e. Tudniillik egymás mellett megtaláljuk az építészeti és festészeti törekvéseket, és ezeken belül is a huszadik század összes izmusait. Hogy aztán az egyes országokban melyik fel fogásban készült díszletek fordulnak elő

túlsúlyban, az függ az adott nemzet karakterétől, a színházi tradícióktól stb.

- Jut-e ideje más tervezők munkájának megtekintésére? A külföldi előadások és dokumentációk alapján és azokkal összehasonlítva milyen összehasonlítás alakult ki a magyar díszlettervezés jelenlegi színvonaláról?

- Egyrészt a színházak központi műtermében elkészülés közben majdnem minden kollégám munkáját látom, aztán a színpadon is megnézem. Külföldi előadások díszleteit könyvekből és egyszerűen külföldi utazásaim alkalmával láthatom. Ez nem sok, de azért összehasonlítást tenni elegendő. Nem a tervezés színvonalában van a különbség, hanem az adott lehetőségekben, melyek sok esetben nagyon gátolják az előrelépést. A műterem, ahol az összes pesti színháznak a díszletét készítik, egy olyan épületben van, ahol valamikor csak a Nemzeti Színháznak dolgoztak, most pedig előfordul, hogy három-négy darab díszletet munkálkodnak egyszerre, ha ugyan egyáltalán van, aki megcsinálja. Az új anyagokkal való próbálkozás, kísérletezés itt, mondhatni, teljesen kizárt dolog. A szűk anyagi keret, a rövid elkészítési idő olyan probléma, amelyet rövidesen meg kellene oldani, hogy reális összehasonlítást tehessünk a környező országok

és a magyar díszlettervezés színvonalá között.

- Van-e díszlettervezői vágyálma, szokott-e konkrét előadásoktól függetlenül is díszletet tervezni?

- A díszlettervezés egy kollektív művészet része, teljesen irreális tevékenység lenne rendező, színész és a többiek számításba vétele nélkül terveket csinálni. Az csak kép vagy makett maradna.

- Miként látja a színházi kritikán belül a tervezői munka megbecsülését? Ön szerint a sajtóban megjelenő színházi kritikáknak a rendelkezésükre álló szűk keretek között mire kellene a díszletet illetően elsősorban figyelemmel lennie?

- Mi lehet csinálni, ha csak ennyi hely jut számunkra? Azt hiszem, a drámáról kellene kevesebbet írni, és többet az előadásról, akkor több hely jutna a tervező munkájának értékelésére is.

- Ha egyetlen díszletét küldené el egy világkiállításra, melyik lenne az? Miért?

- Nemrég mutatták be a Nemzeti Színházban Maróti Lajos darabját, Az utolsó utáni éjszakát, most ennek a díszletét érzem eddigi legjobb munkámnak. És ezután talán majd azt, amit most fogok csinálni.

Barta András